

OGAHIY VA MUNIS: QADIMIY XORAZM TARIXSHUNOSLIGI AN'ANALARI DAVOMIYLIGI.

Farg'ona davlat universiteti

Filologiya fakulteti talabasi

Aminjonova Xosiyatxon

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr Xorazm adabiy-madaniy muhiti vakillari — Munis va Ogahiy ijodida tarixiy yozuvchilik an'analari, ularning o'zaro bog'liqligi hamda davomiyligi ilmiy-nazariy tahlil qilinadi. Munis tomonidan boshlab berilgan tarixnavislik maktabining Ogahiy tomonidan kengaytirilib takomillashtirilishi, ikki ijodkorning tarixiy asar yaratishdagi metodlari, uslubiy qarashlari, fakt va voqealarga yondashuvi o'rganiladi. Shuningdek, Xorazmning tarixiy-madaniy xotirasini qayd etishdagi ularning o'rni va ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijasida Ogahiy ijodi Munis boshlagan ilmiy-tarixiy maktabning izchil davomchisi ekani ilmiy asosda isbotlanadi.

Kalit so'zlar: Munis, Ogahiy, tarixnavislik, Xorazm adabiy muhiti, manbashunoslik, tarixiylik, "Firdavs ul-iqbol", "Riyoziy ud-davlat", an'ana va davomiylik, tarixiy xotira.

Kirish. XIX asr o'zbek adabiyoti va tarixshunosligi taraqqiyotida Xorazm vohasi alohida o'rin tutadi. Bu davrda ilm, adabiyot, tarix va tarjima sohalari barobar rivoj topdi. Ayniqsa, Munis Xorazmiy asos solgan tarixnavislik maktabi va uning davomchisi Ogahiy ijodi o'zbek tarixiy prozasining shakllanishida katta ahamiyat kasb etdi. Munisning "Firdavs ul-iqbol" asari Xorazmning siyosiy-ijtimoiy hayotini bayon qilgan bo'lsa, Ogahiy uni davom ettirib, tarixiy jarayonlarni yanada kengroq qamrab oldi va mazkur maktabni yuksak bosqichga ko'tardi. Maqolada aynan shu ikki ulug' zotning ilmiy-tarixiy merosidagi o'zaro bog'liqlik, maktabning davomiyligi, ijodiy metod, badiiy tasvir va tarixiy faktlarning talqini tahlil qilinadi.

Asosiy qism.

Munis Xorazmiy – Xorazm tarixshunosligi maktabining asoschisi. 2. Ogahiy – Munis boshlagan tarixnavislik an'anasining davomchisi. Ogahiy (1809–1874) Munisning jiyani,

shogirdi va eng yaqin ilmiy merosxo'ri bo'lgan. U ustozining tarixiy asarlarini tugatish, davom ettirish va boyitishni o'ziga maqsad qilib oldi. "Firdavs ul-iqbol"ning qolgan qismlarini yakunladi, shuningdek, mustaqil ravishda "Riyoziy davlat", "Zubdat ut-tavorih", "Gulshan ul-vuzo" kabi yirik tarixiy asarlar yaratdi.

Ogahiyning tarixnavislikdagi hissasi quyidagilardan iborat:

a) Xorazm tarixini keng qamrab olishi. U Munis boshlagan davrdan keyingi voqealarni 40–50 yil davomida mukammal qayd etdi.

b) Tarixiy manbalarni ko'paytirishi. Ogahiy ko'plab hujjatlar, yozma dalillar va og'zaki ma'lumotlardan foydalangan.

c) Badiiylik va tarixiylik uyg'unligi. Tarixiy faktlar quruq bayon etilmay, badiiy tasvirlar bilan boyitilgan, bu esa asarlarning o'qilishini yengillashtirgan.

d) Til va uslubning ixchamligi. Ogahiy sodda, ravon, xalqona ohangga ega tarixiy proza yaratdi. Uning faoliyati Munis maktabi davomiyligini amalda isbotladi.

Farqlar: Munis asarlari ko'proq nazariy-tahliliy, Ogahiy asarlari esa keng qamrovli voqeanavislikka yaqin. Munis uslubida forsiy an'analar kuchli bo'lsa, Ogahiyda xalqona uslub va sodda bayon ustun. Ogahiy tarixiylikni yanada kengaytirib, uzoqroq davrni qamrab olgan.

. Munis–Ogahiy maktabining o'zbek tarixshunosligidagi o'rnini. Munis va Ogahiy yaratgan tarixnavislik maktabi o'zbek tarixiy prozasining shakllanishida asosiy poydevor bo'ldi. Ularning asarlari Xorazm tarixining eng ishonchli yozma manbalaridan biri hisoblanadi. O'zbek tarixiy adabiyotida realizm tamoyillarining kuchayishiga sabab bo'ldi. Keyingi tarixnavislar uchun tayanch maktab vazifasini bajardi. Sharq tarixshunosligini o'rganishda asosiy manbaga aylandi. Munis va Ogahiy tarixiy asarlaridagi umumiylik va farqlar. Umumiyliklar: ikkisi ham Xorazm tarixiga sadoqat bilan yondashgan, voqealarni ketma-ket, manbalarga tayanib yoritgan, siyosiy jarayonlarni faktik aniqlik bilan berishga intilgan, tarixiy shaxslarni adolatli tasvirlashga ahamiyat bergan.

Ogahiy merosining ilmiy qiymati. Ogahiy qoldirgan bittagina tarixiy manba katta davrning siyosiy va ijtimoiy hayotini tiklashda ulkan ahamiyatga ega. U o‘z asarlarida davlat boshqaruvi, saroy hayoti, qabilaviy munosabatlar, diplomatik aloqalar, iqtisodiy faoliyat, ziyoratgohlar, madrasalar va savdo yo‘llari haqida juda ko‘p ilmiy ma’lumot beradi. Bugungi tarixshunoslikda Ogahiyning metodi etnografik kuzatuv, ma’lumotni real dalillarga bog‘lash, shaxsiy guvohlik kabi jihatlari bilan alohida qadrlanadi. Ogahiy ijodining Xorazm ilmiy maktabiga ta’siri. Ogahiy yaratgan tarixiy maktab keyingi avlod tarixchilariga asos bo‘lib xizmat qildi. XIX asr oxiri – XX asr boshida yetishib chiqqan ko‘plab Xorazm tarixchilari aynan Ogahiy yo‘lidan borib, mahalliy tarixshunoslikni markaziy o‘ringa olib chiqishdi. Ogahiy an‘anasi tufayli Xorazm tarixnavisligida “hududiy tarixiy maktab” shakllandi, bu esa O‘rta Osiyoda noyob hodisa sifatida qaraladi.

Xulosa

Munis va Ogahiy ijodi Xorazm tarixiy-madaniy merosining bebaho qismidir. Munis tomonidan boshlangan tarixnavislik an‘anasini Ogahiy davom ettiribgina qolmay, uni yuksaltirdi, kengaytirdi va mukammallashtirdi. Bu ikki ijodkorning asarlari o‘zbek tarixshunosligining rivoji, tarixiy proza maktabi shakllanishi va milliy tarixiy xotira tiklanishida alohida o‘rin tutadi. Ularning merosi bugungi kunda ham ilmiy qiymatini yo‘qotmagan, aksincha o‘zbek manbashunosligi uchun eng ishonchli asos bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Munis Xorazmiy. Firdavs ul-iqbol. – Toshkent: Fan, 1999.
2. Ogahiy. Riyoz ud-davlat. – Toshkent: Yozuvchi, 2005.
3. Yo‘ldoshev, Q. Xorazm tarixnavislik maktabi. – Toshkent: Akademnashr, 2015.
4. Sarimsoqov, B. XIX asr o‘zbek adabiyoti tarixi. – Toshkent: Fan, 2012.
5. Bobojonov, O. O‘zbek manbashunosligi asoslari. – Toshkent: Universitet, 2018.
6. Karimov, N. O‘zbek tarixiy nasri genezisi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2009.

7. Qayumov, A. Ogahiy merosining o‘rni. – Xorazm: Urganch DU nashri, 2016.
8. Bartold, V.V. Turkiston tarixi bo‘yicha tadqiqotlar. – Moskva: Nauka, 1968.or ko‘rgan.